

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
 Legal Studies, 2021; 4 (119): 102-108
 УДК 347.9
 DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2021/4.119-20>

ISSN 1728-2195
 © Taras Shevchenko National University of Kyiv,
 Publishing center "Kyiv University", 2021

О. І. Угриновська, канд. юрид. наук, доц.
 ORCID ID: 0000-0002-3642-5903,

В. Р. Січка, магістр
 ORCID ID: 0000-0002-3864-3381

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

ВІДШКОДУВАННЯ ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Досліджено інститут відшкодування витрат на професійну правничу допомогу в цивільному судочинстві України з погляду повноти його регламентації у нормативно-правових актах. Авторами у межах цієї роботи проаналізовано всі складові елементи успішного відшкодування витрат на професійну правничу допомогу, виокремлено їхні особливості та здійснено аналіз практики Верховного Суду із цього питання. З урахуванням судової практики розкрито критерії визначення розміру витрат на професійну правничу допомогу.

Проаналізовано окремі особливості відшкодування гонорару успіху, зменшення розміру витрат на професійну правничу допомогу та їхнього розподілу за результатами розгляду справи. Так, звертається увага на те, що гонорар успіху підлягає відшкодуванню за умов дотримання критеріїв сумірності при визначенні його розміру. За наслідками проведеного дослідження зроблено висновок, що для зменшення розміру витрат на професійну правничу допомогу необхідно, щоб інша сторона заявила клопотання про зменшення їхнього розміру, а для гарантованого розподілу потрібно подати попередній розрахунок таких витрат. Сформульовано висновок щодо ролі й місця суду у питаннях зменшення та розподілу витрат на професійну правничу допомогу, зокрема звернено увагу на те, що під час цього процесу суд повинен виступати виключно незалежним арбітром.

Окрему увагу приділено процесу доказування та документального підтвердження наявності витрат на професійну правничу допомогу у конкретній судовій справі. Висвітлено позицію судів стосовно оцінювання доказів щодо наявності витрат на професійну правничу допомогу в кожній конкретній справі.

Ключові слова: адвокат, гонорар успіху, клієнт, судові витрати.

ВСТУП

Кінцевою метою судочинства є захист порушеного чи оспорюваного права, для реалізації якого необхідний доступ до правосуддя. Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод 1950 р. у ст. 6 передбачає право особи на справедливий суд, а її порушення неодноразово стали підставою для звернення до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). У своїх рішеннях ЄСПЛ тлумачить доступ до правосуддя, як здатність особи безперешкодно отримати судовий захист, доступ до незалежного й безстороннього вирішення спорів за встановленою процедурою на засадах верховенства права. Також практика ЄСПЛ виробила стандарти доступу до правосуддя, яких повинна дотримуватись держава: доступ до суду; незалежність і безсторонність суду; справедливий і публічний розгляд справи; правова допомога.

Право на правову допомогу є мінімальною гарантією доступності особи до цивільного судочинства. Згідно з рішенням ЄСПЛ у справі № 76760/12 (N.J.D.B. v. The United Kingdom) до базових положень права на правову допомогу як мінімального стандарту доступності правосуддя в цивільних справах варто зараховувати те, що особи на власний розсуд обирають, яким видом правової допомоги їм користуватися, і несуть особисту відповідальність за неналежні наслідки такого вибору. Держава не повинна втручатися в можливість особи робити вибір, що відповідає диспозитивності як одній із сутнісних засад цивільного судочинства [1].

Відсутність деталізованої судової процедури відшкодування витрат на професійну правничу допомогу зазвичай ускладнює стороні можливість отримання справедливої компенсації її витрат на адвоката.

Актуальність статті зумовлена необхідністю виявлення формальних та юридичних критеріїв, що застосовують суди у разі вирішення питання про те, який розмір відшкодування витрат на професійну правничу допомогу слід здійснити в даній справі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Критерії визначення розміру витрат на професійну правничу допомогу: принцип сумірності. Адвокат і клієнт самостійно, за взаємною згодою визначають розмір гонорару, який підлягає сплаті за надані адвокатом послуги, а суд не уповноважений його змінювати й іншим чином втручатись у відносини адвоката з клієнтом. Таку позицію висловив ВС у справі № 910/23210/17, прийнявши постанову від 20.11.2018 р. Водночас, це не обмежує суд у можливості за певних обставин зменшити розмір відшкодування таких витрат, який підлягає стягненню з іншої сторони за результатами розгляду справи.

Чинне цивільно-процесуальне законодавство та практика його застосування сформулювали критерії, які слід застосовувати для визначення розміру витрат на правничу допомогу.

ЄСПЛ, визначаючи розмір судових витрат на підставі ст. 41 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, враховує критерій реальності адвокатських витрат (установлення їхньої дійсності та необхідності), а також критерій розумності їхнього розміру, з урахуванням конкретних обставин справи та фінансового стану обох сторін. Зокрема, у рішеннях від 12 жовтня 2006 р. у справі "Двойних проти України" (п. 80), від 10 грудня 2009 р. у справі "Гімайдуліна та інші проти України" (п. 34–36), від 23 січня 2014 р. у справі "«Схід/Захід Альянс Лімітед» проти України" від 26 лютого 2015 р. у справі "Барішевський проти України" (п. 95) зазначено, що заявник має право на компенсацію судових та інших витрат, лише якщо буде доведено, що такі витрати були фактичними і неминучими, а їхній розмір – обґрунтованим. У рішенні ЄСПЛ від 28 листопада 2002 р. у справі "Лавентс проти Латвії" зазначено, що відшкодуванню підлягають витрати, які мають розумний розмір.

Надалі вищезазначені міжнародні стандарти було рецесійовано в правозастосовну практику Верховного Суду, зокрема в постанові від 19.02.2020 р. по справі

№ 755/9215/15-ц, Велика Палата ВС зазначає, що законодавчими критеріями відшкодування судових витрат є: 1) їхня дійсність; 2) необхідність; 3) розумність їхнього розміру, з урахуванням складності справи та фінансового стану учасників справи. Касаційний цивільний суд в ухвалі від 11 лютого 2019 р. по справі № 335/9780/15 роз'яснив, що симбіоз критеріїв дійсності та необхідності і є критерієм реальності адвокатських послуг, про який згадує у своїх рішеннях ЄСПЛ.

Із зазначених вище критеріїв випливає, що основним принципом, який застосовується судом у вирішенні питання про відшкодування витрат на правничу допомогу, є принцип сумірності.

Згідно з положеннями ЦПК України розмір витрат на оплату послуг адвоката має бути сумірним із:

- складністю справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг);
- часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг);
- наданих адвокатом послуг і виконаних робіт;
- ціною позову та (або) значенням справи для сторони, зокрема і впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи.

Документи, що підтверджують наявність витрат на професійну правничу допомогу, є доказами й оцінюються відповідно до положень ст. 89 ЦПК України. Отже сумірність є оціночною категорією і відповідно предметом власного переконання судді, що спричиняє значні проблеми на практиці.

Позиція ВС, викладена у справі № 753/15683/15 є яскравим прикладом колосально широкого розуміння цього принципу. Ціна позову у справі становила 110 млн грн кредитної заборгованості, а розмір витрат на правову допомогу склав 0,1 % від ціни позову. Верховний Суд, розподіляючи витрати, понесені банком на професійну правничу допомогу, дійшов висновку про те, що поданий договір про юридичні послуги з адвокатським об'єднанням, меморіальний ордер, опис наданих послуг і додаткових витрат та акт приймання виконаної роботи не є безумовною підставою для відшкодування судових витрат у зазначеному розмірі, оскільки вони не відповідають критерію розумної необхідності.

Верховним Судом зазначено, що оскільки послуги надавали троє адвокатів, які займалися юридичним супроводом справи, то фактично виконувалася одна і та сама робота, а витрати на професійну правничу допомогу в розмірі 120 тис. грн є завищеними та становлять надмірний тягар для відповідача. За таких обставин суд стягнув з відповідача лише 5 тис. грн, що складає 4,5 % заявленої до компенсації суми.

Цим рішенням суд фактично звузив конституційне право сторони на вільний вибір представника, вказавши на надлишковість надання правничої допомоги. Проте, враховуючи ціну позову та вагомість справи для банку, вказаний висновок, можна вважати безпідставним [2].

Отже, запровадивши вимогу сумірності розміру оплати послуг адвоката з характером і складністю справи, законодавець не надав об'єктивних і чітких критеріїв оцінки вказаного поняття. Унаслідок цього ми маємо неоднорідну судову практику та тенденцію до втручання судом у діяльність адвокатів [2].

Підтвердження витрат на професійну правничу допомогу та їхні складові. Стягнення витрат на професійну правничу допомогу відбувається незалежно від того, чи брав правник участь у справі на підставі довіреності, чи відповідно до договору. Головним завданням стягувача є доведення таких витрат та їхнє документальне підтвердження, адже відсутність документа-

льного підтвердження цих витрат та їхнього розрахунку є підставою для відмови у задоволенні вимог про відшкодування витрат на професійну правничу допомогу.

Докази наявності витрат на професійну правничу допомогу необхідно подати до моменту закінчення судових дебатів у справі або протягом п'яти днів після ухвалення рішення суду, якщо до закінчення судових дебатів у справі сторона зробила про це відповідну заяву.

У своїй постанові від 26.02.2020 р., по справі № 127/21552/17, ВС вказує, що розмір та склад витрат, які пов'язані з правовою допомогою, входять до предмета доказування по справі. Для їхнього підтвердження суду необхідно надати:

- договір про надання правової допомоги (договір доручення, договір про надання юридичних послуг та ін.);
- акт приймання-передачі наданих послуг;
- розрахунок витрат на професійну правничу допомогу;
- документи, що свідчать про оплату гонорару й інших витрат, пов'язаних із наданням правової допомоги, оформлені у встановленому законом порядку (квитанція до прибуткового касового ордеру, платіжне доручення з відміткою банку або інший банківський документ, касові чеки, посвідчення про відрахування) [15].

Одночасно постановою від 09.10.2020 р. у справі № 509/5043/17 Верховний Суд розширив цей список, відмовивши у стягненні витрат на правничу допомогу, у зв'язку з тим, що на підтвердження понесених витрат за отримання правничої допомоги суду було надано тільки копію договору про надання професійної правничої допомоги, копію ордеру та квитанцію, проте не надано детальний опис робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом, та здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги.

Договір про надання правничої допомоги, як документ, що підтверджує витрати на професійну правничу допомогу, теж повинен відповідати певним вимогам. Важливо передбачити у ньому весь перелік послуг, які адвокат надаватиме у цій справі, оскільки незазначення в договорі про правничу допомогу певного виду послуг є підставою для відмови у відшкодуванні цих витрат (постанова ВС від 22.12.2018 р. по справі № 826/856/18, справа про відшкодування витрат за надану адвокатом послугу "зібрання необхідних доказів". Відмова в задоволенні заяви, оскільки ці послуги вказано тільки у акті виконаних робіт, проте не передбачено договором).

Також договір про надання правничої допомоги має містити зазначення номера справи, на цьому наголошує ВС у справі № 910/4201/19, постанова від 07.09.2020 р. Цим підкреслено, що договір про надання правової допомоги та подані на підтвердження його виконання докази входять у предмет доказування у конкретній судовій справі.

Документальне підтвердження здійснення витрат на професійну правничу допомогу є тільки половиною шляху до успіху, адже суди перевіряють чи зазначені у підтверджуючих документах послуги належать до правничої допомоги.

Перелік видів адвокатської діяльності наведено у ст. 19 Закону України "Про адвокатуру й адвокатську діяльність", цей перелік є відкритим, адже адвокат може здійснювати всі види адвокатської діяльності не заборонені законом.

Суди у своїх рішеннях не націлені на перелічення широкого спектра видів адвокатської діяльності, проте чітко визначають, які послуги, надані адвокатом, не можна віднести до правничої допомоги.

Для прикладу, Одеський апеляційний суд у постанові від 25.09.2020 р. по справі 522/18592/16-ц робить

висновок, що часові витрати на доїзд адвоката сторони до суду і подання позовної заяви безпосередньо до канцелярії не можуть бути віднесені до жодного з видів правничої допомоги, а тому витрати на здійснення вказаних видів робіт не можуть бути відшкодовані як витрати на професійну правничу допомогу.

Вирішуючи питання щодо належності різних видів допомоги адвоката до правничої допомоги, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 19.02.2020 р. по справі № 755/9215/15-ц зробила висновок про те, що не можна вважати такими, що пов'язані саме з розглядом справи, складанням та подачу скарг на ім'я голови Дніпровського районного суду м. Києва, до ВКС України, Вищої ради юстиції, а тому не можуть бути враховані при відшкодуванні витрат на гонорар адвоката.

Виконання адвокатом технічних завдань в інтересах клієнта, а також час очікування судових засідань теж не належать до правничої допомоги

Одночасно не вирішеним на рівні касаційної інстанції є таке коло питань:

– чи можливо відшкодувати за рахунок витрат на професійну правничу допомогу час, витрачений адвокатом на виконання технічних завдань в інтересах клієнта?

– чи підлягає відшкодуванню час, витрачений адвокатом на очікування судових засідань?

На нашу думку, не слід ігнорувати положення ч. 9 ст. 83 ЦПК України, яка передбачає, що копії доказів (крім речових доказів), що подаються до суду, заздалегідь надсилаються або надаються особою, яка їх подає, іншим учасникам справи. Попри те, що час, витрачений адвокатом на копіювання доказів і надсилання їх поштою чи надання особисто іншим учасникам, не є кваліфікованою юридичною роботою, цей час витрачено з метою реалізації процесуального права на подання документів, є невіддільною частиною представництва інтересів клієнта в суді та пов'язаний зі справою.

Щодо часу, витраченого адвокатом на очікування проведення судових засідань, варто зазначити, що зміщення графіка судових засідань, є дуже поширеною практикою в українських судах. Цей процес не залежить від волі адвоката, є необхідним для представництва інтересів клієнта та безпосередньо пов'язаний із розглядом справи судом, тому суду варто враховувати його під час розподілу судових витрат за критерієм реальності [2]. Відповідно до ст. 247 ЦПК України у всіх судах здійснюється обов'язкове фіксування судового засідання звукозаписувальними засобами, там вказується і час початку засідання, що полегшує процес доказування його затримки.

Гонорар успіху: проблеми відшкодування. Умовною винагородою є такий спосіб оплати послуг адвоката, коли винагорода виплачується виконавцеві лише, коли справа закінчується успішно для замовника. Цей спосіб додає серйозної мотивації адвокату, адже він або не береться за справу, якщо вважає її завідомо безперспективною, або зробиє усе для перемоги, оскільки згідно з договором діє принцип "немає виграшу – немає оплати" (*no win no fee*). Менш радикальний прояв цього способу передбачає встановлення фіксованої суми плати за надання послуг, тобто окремим пунктом погоджують гонорар успіху (*success fee*) – певну суму, зазвичай у відсотках від суми, присудженої до стягнення, таким чином визначаючи додатковий платіж, який адвокат отримує за умови позитивного для клієнта результату наданих йому послуг.

Гонорар успіху є поширеним явищем у Сполучених Штатах Америки та Великій Британії. Цей правовий інститут широко застосовують і в країнах континенталь-

ної Європи, до яких належить і Україна. Німецькими правниками переважно укладаються угоди про гонорари з механізмом оплати на основі фіксованої грошової суми або погодинної ставки й компенсації прямих витрат, а гонорари успіху дозволені як додаткова форма винагороди адвоката в разі надання правової допомоги за тарифами, установленими законом. У Франції законодавчо передбачено різні способи розрахунку гонорару: відрядна оплата за надані послуги; відрядна абонентська плата; оплата на основі погодинної ставки, водночас гонорари успіху дозволені у формі застереження *actum de quota litis*. З аналогічними застереженнями гонорари успіху як форму визначення ціни договору застосовують в Італії, Фінляндії та ін.

Досі практика українських судів категорично заперечувала право на відшкодування гонорару успіху, як складової частини витрат на професійну правничу допомогу, про що свідчить постанова Касаційного цивільного суду у складі ВС у справі № 462/9002/14-ц, згодом аналогічна правова позиція була висловлена й у інших постановках Верховного Суду, для прикладу у постанові ВС від 03.07.2019 р. у справі № 757/20995/15-ц.

Водночас, ще у рішенні від 19.10.2000 р. у справі "Іатрідіс проти Греції" ЄСПЛ легітимізує "гонорар успіху", визначаючи його як угоду, згідно з якою клієнт зобов'язується виплатити адвокату як винагороду певний відсоток від присудженої йому судом грошової суми, якщо рішення буде на користь клієнта. Якщо така угода є юридично дійсною, то ЄСПЛ наголошує, що така сума підлягає сплаті адвокату. Водночас відшкодування судових витрат передбачає, що встановлено їхню реальність, необхідність і, крім того, умову розумності їхнього розміру. За наявності таких угод у вирішенні питання відшкодування судових витрат ЄСПЛ керується не ними, а іншими наведеними вище критеріями, які стосуються роботи адвоката, насамперед принципом розумності судових витрат.

Нова правозастосовна ера відшкодування гонорару успіху адвоката розпочалась із винесенням ВП ВС постанови від 12.05.2020 р. у справі № 904/4507/18. У цій постанові ВП ВС зазначила, що суди першої та другої інстанції відмовили у стягненні додаткової винагороди адвоката у сумі 5 000 грн за досягнення позитивного рішення, мотивуючи це тим, що ця винагорода не є ціною договору (платою за надані послуги) відповідно до ст. 632, 903 ЦК України та ст. 30 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", а є платою за сам результат, досягнення якого відповідно до умов договору не ставиться в залежність від фактично наданих послуг.

Саме відсутність чіткого законодавчого регулювання виплати "гонорару успіху" та брак чітких правових підходів із цього питання у судовій практиці про стягнення судових витрат, передбачених договором про надання правничої допомоги у вигляді бонусу, залежного від результатів розгляду справи, стало чинником, за якого питання виплати "гонорару успіху" становить виключну правову проблему.

Розв'язуючи зазначену правову проблему, ВП ВС виходила з того, що домовленості про сплату гонорару успіху за надання правничої допомоги є такими, що склалися між адвокатом і клієнтом, у межах правовідносин яких слід розглядати питання щодо дійсності такого зобов'язання. У контексті вирішення судом питання про розподіл судових витрат суд повинен оцінювати розумність витрат, їхню сумірність із ціною позову, складністю справи та її значенням для позивача.

Відмовляючи в задоволенні заяви про розподіл витрат на професійну правничу допомогу адвоката, передбачену договором, ідеться у прес-релізі ВП ВС, суди

попередніх інстанцій не навели доводів і доказів нерозумності цих витрат, їхньої несумірності із ціною позову, складністю справи та її значенням для позивача.

Велика Палата ВС дійшла висновку, що загальна сума витрат на адвокатські послуги не виходить за розумні межі визначення гонорару, тож додаткове судове рішення про відмову у стягненні 5 000 грн слід скасувати та прийняти нове рішення – про відшкодування позивачеві цих витрат пропорційно до розміру задоволених позовних вимог.

Попри те, що ВП ВС своєю позицією здійснила переверт щодо питання відшкодування гонорару успіху залишилось ще чимало невирішених питань, наприклад: чи буде задоволено вимогу відшкодування гонорару успіху, коли він визначений у відсотковому співвідношенні з виграною сумою; яким буде порядок відшкодування значних розмірів гонорару успіху у немайнових спорах?

Порядок зменшення розміру судових витрат на професійну правничу допомогу. Верховний Суд у постанові від 14.05.2019 р. по справі № 817/1356/18 зазначив, що чинним процесуальним законодавством не передбачено обов'язку сторони, яка заявляє клопотання про відшкодування витрат на правничу допомогу, доводити обґрунтованість їхньої ринкової вартості [12].

Проте суд може зменшити розмір судових витрат за дотримання певних умов. По-перше, якщо їхній розмір не відповідає хоча б одному з критеріїв, що були розглянуті у розд. 1, наприклад:

- заявлені судові витрати завищено, враховуючи обставини справи (ціна позову, тривалість справи, виклик свідків, призначення експертизи тощо);
- суду не надано достатніх доказів фактичного здійснення витрат (відсутні акт прийому-передачі юридичних послуг, платіжне доручення та квитанції про сплату за надані послуги тощо);
- заявлені судові витрати були недоцільні або необов'язкові (не підтверджено нагальну потребу у вивченні додаткових джерел права, завищено обсяг часу на технічну підготовку документів тощо).

По-друге, за наявності клопотання про зменшення розміру судових витрат.

Право заперечувати розмір витрат на професійну правничу допомогу у наданому стороною розрахунку судових витрат має інша сторона шляхом подання відповідного клопотання. Обов'язок доведення несумірності витрат покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення розміру витрат на оплату правничої допомоги адвоката, які підлягають розподілу між сторонами. Тобто суд не може на власний розсуд зменшувати розмір витрат на оплату правничої допомоги, який підлягає відшкодуванню, і тим більше доводити їхню несумірність.

Такого висновку дійшла ВП ВС у додатковій постанові по справі № 755/9215/15-ц від 19.02.2020 р.: "Саме зацікавлена сторона має вчинити певні дії, спрямовані на відшкодування з іншої сторони витрат на професійну правничу допомогу, а інша сторона має право на відповідні заперечення проти таких вимог, що виключає ініціативу суду з приводу відшкодування витрат на професійну правничу допомогу одній зі сторін без відповідних дій із боку такої сторони".

Таким чином, у зменшенні розміру судових витрат судді мають виступати тільки як арбітри та надавати оцінку доказам та доводам, що наводяться сторонами. Вирішення питання про зменшення судових витрат судом на власний розсуд може бути підставою для оскарження такого рішення.

Незважаючи на законодавчі положення та сталу практику суди нерідко виходять за межі своїх повноважень та, за відсутності поданого другою стороною клопотання, зменшують розмір судових витрат. Верховний Суд у постанові від 30.09.2020 р. по справі № 201/14495/16-ц самостійно зменшив розмір відшкодування витрат на правову допомогу, обґрунтовуючи це тим, що заява про ухвалення додаткового рішення щодо відшкодування за рахунок позивача понесених відповідачем і третьою особою витрат на правничу допомогу не надсилалась протилежній стороні і це позбавило її можливості доводити несумірність цих витрат, тому колегія суддів самостійно визначила розмір витрат, що підлягають відшкодуванню, виходячи з критерію їхньої розумної необхідності.

Із зазначених законодавчих положень, про відшкодування судових витрат, є такі винятки:

1) суд може відмовити стороні у відшкодуванні відповідних судових витрат, за винятком суми сплаченого нею судового збору, у разі неподання нею попереднього розрахунку суми судових витрат;

2) суд може відмовити стороні у відшкодуванні судових витрат повністю або частково, якщо розмір судових витрат, заявлених до відшкодування та підтверджених відповідними доказами, значно більший або значно менший від того, що був наданий у попередньому розрахунку судових витрат (якщо сторона не доведе необхідності таких дій);

3) у випадку зловживання стороною чи її представником процесуальними правами або, якщо спір виник унаслідок неправильних дій сторони, суд має право покласти на таку сторону судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору.

Якщо звернути увагу на формулювання цих норм у ЦПК України та на вживання термінів "може" та "має право", можна дійти висновку, що в суду є процесуальна можливість перерозподілити судові витрати у цих випадках за власною ініціативою. Але варто пам'ятати, що цивільний процес за своєю суттю є диспозитивним, тому така позиція є дискримінаційною щодо сторони, яка сплатила чи має сплатити визначений договором розмір гонорару та має передбачене законом право на його відшкодування [21].

Відсутність у ЦПК України прямої вказівки на можливість суду з власної ініціативи зменшувати розмір судових витрат, зокрема витрат на професійну правничу допомогу, також настановує на думку, що встановлена законодавцем можливість сторони оспорювати суму витрат на професійну правничу допомогу виключає право суду на власний розсуд визначати їхній розмір, а тому він повинен бути лишень незалежним арбітром [21].

Розподіл витрат за результатами розгляду справи. Звернення до суду, для захисту своїх прав, тягне за собою фінансові витрати. Ці витрати несе сторона, яка ініціює судовий процес або окрему дію в межах розгляду справи судом.

Одним з основних принципів цивільного судочинства, згідно з п. 12 ч. 3 ст. 2 ЦПК України, є відшкодування судових витрат стороні, на користь якої ухвалено судове рішення.

Чинне законодавство передбачає обов'язок сторони попередньо розрахувати судові витрати. Цей імператив конкретизовано у правовій позиції Верховного Суду у постанові від 08.04.2021 р. у справі № 161/20630/18, відповідно до якої у разі неподання попереднього розрахунку суду стороною, у суду є право, а не обов'язок відмовити у відшкодуванні відповідних судових витрат. Тобто неподання стороною попереднього розрахунку судових

витрат не є безумовною підставою для відмови у відшкодуванні відповідних судових витрат, проте з метою убезпечення свого права на відшкодування витрат на професійну правничу допомогу, з огляду на неоднорідну судову практику, під час звернення у всі судові інстанції варто подавати попередній розрахунок цих витрат.

Розподіл судового збору відбувається пропорційно до розміру задоволених позовних вимог, інші судові витрати, зокрема і витрати на професійну правничу допомогу, розподіляються між сторонами таким чином:

– у разі задоволення позову покладаються на відповідача;

– у випадку відмови в позові покладаються на позивача;

– у разі часткового задоволення позову покладаються на обидві сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог.

До 2019 р. суди, ухвалюючи рішення у частині розподілу витрат на професійну правничу допомогу, відверто ігнорували положення п. 1 ч. 2 ст. 137 ЦПК України та рекомендували сторонам надавати докази тільки вже фактично понесених стороною витрат на правову допомогу. Наприклад, така позиція зазначена у постанові Київського апеляційного суду від 15.11.2018 р. у справі № 758/16719/17.

Усе змінилось із винесенням ВС постанови від 03.10.2019 р. у справі № 922/445/19, у якій Верховний Суд наголосив, що витрати на професійну правничу допомогу в разі підтвердження обсягу наданих послуг, виконаних робіт та їхньої вартості підлягають розподілу за результатами розгляду справи незалежно від того, чи їх уже фактично сплачено стороною/третьою особою, чи тільки має бути сплачено.

Відповідно до ч. 8 ст. 141 ЦПК України, відшкодування судових витрат, зокрема і на професійну правничу допомогу, здійснюється за наявності відповідної заяви (клопотання) сторони, яку вона зробила до закінчення судових дебатів, а в суді касаційної інстанції – до прийняття постанови у справі. Якщо учасник справи до закінчення судових дебатів не заявив клопотання про компенсацію витрат на професійну правничу допомогу, суд не має підстав для розгляду питання про розподіл здійснених учасником витрат на професійну правничу допомогу. Схожих висновків дійшов ВС у постановках від 22.03.2018 р. у справі № 910/9111/17 та від 14.01.2019 р. у справі № 927/26/18.

У процесі вирішення питання про розподіл судових витрат суд враховує:

1) чи пов'язані ці витрати з розглядом справи. Щоб суд зміг установити, що витрати, пов'язані з розглядом конкретної справи, предмет спору, а по можливості і номер судової справи мають бути зазначені в договорі про надання правової допомоги, у довіреності, в актах прийому-передачі, у квитанціях, платіжних дорученнях тощо;

2) чи є розмір таких витрат обґрунтованим і пропорційним до предмета спору з урахуванням ціни позову, значення справи для сторін, зокрема, чи міг результат її вирішення вплинути на репутацію сторони або чи викликала справа публічний інтерес;

3) поведінку сторони під час розгляду справи, що призвела до затягування розгляду справи, зокрема, подання стороною явно необґрунтованих заяв і клопотань, безпідставне твердження або заперечення стороною певних обставин, які мають значення для справи, безпідставне завищення позивачем позовних вимог тощо;

4) дії сторони щодо життя заходів досудового порядку врегулювання спору мирним шляхом під час розгляду справи, стадію розгляду справи, на якій такі дії вчинялися.

Варто зауважити, що якщо суд апеляційної чи касаційної інстанції не передає справу на новий розгляд, а самостійно змінює попереднє рішення чи ухвалює нове рішення, до дискреції цього суду належить і розподіл судових витрат за результатами розгляду справи.

ВИСНОВКИ

Право на професійну правничу допомогу – це гарантована Основним Законом держави можливість особи отримати високоякісні правничі послуги, які може забезпечити лише професійний адвокат, який пройшов спеціальну підготовку. Розмір витрат на правничу допомогу визначається на договірній основі між стороною справи й адвокатом.

Законодавцю доцільно було б дати законодавче визначення витрат на правничу допомогу та надати перелік її складових, у першу чергу тих, стосовно яких зараз наявна неоднакова судова практика.

Практика цивільного судочинства не дає однозначного тлумачення критеріям, закріпленим у законодавстві щодо питання відшкодування витрат на правову допомогу. Можна сподіватися, що із часом судова практика сформує загальні позиції щодо тлумачення критеріїв у питанні відшкодування правової допомоги, а найголовніше деталізує їх, щоб створити межі для дискреційних повноважень суду.

Компенсацію витрат на професійну правничу допомогу після завершення судового розгляду гарантовано процесуальними кодексами, зокрема і шляхом винесення додаткових постанов про розподіл судових витрат. Водночас багато питань суд вирішує на власний розсуд і практика їхнього розгляду є досить неоднозначною. Так, у низці випадків суди можуть обмежитися наданим адвокатом переліком робіт, не аналізуючи відповідність якості процесуального документа витраченому на нього часу. В інших випадках суди аналізують виконані роботи щодо обґрунтованості заявлених витрат на них, навіть якщо інша сторона сама не спростовує наданих опонентом доказів адвокатських витрат.

Декілька порад, що допоможуть у відшкодуванні витрат на професійну правничу допомогу:

– подбайте про якісне документальне підтвердження наявності витрат на професійну правничу допомогу, врахуйте висновки ВС із цього питання;

– гонорар успіху підлягає відшкодуванню за умови сумірності із ціною позову, складністю справи та її значення для відповідача;

– зменшити витрати на професійну правничу допомогу можна, тільки якщо вони не відповідають критеріям визначення їхнього розміру та за умови подання іншою стороною клопотання про їхнє зменшення;

– у процесі розподілу витрат на професійну правничу допомогу немає значення чи такі витрати вже сплачено, чи тільки має бути сплачено, важливо попередньо подати попередній орієнтовний розрахунок таких витрат.

Правила та критерії відшкодування витрат на правничу допомогу також виробляються та відшліфовуються під судовою практикою. Ці процеси відбуваються під пильним прицілом практикуючих юристів і наукової спільноти, тому у близькому майбутньому очікуємо дайджест практики судової практики ВС про відшкодування витрат на професійну правничу допомогу у цивільному судочинстві України та комплексні дослідження науковців, які продемонструють ідеальну формулу відшкодування витрат на професійну правничу допомогу.

Список використаних джерел:

1. Заботін В. Право на правову допомогу як мінімальний стандарт доступності цивільного судочинства. Підприємництво, господарство і

право. 2017. № 4. Ст. 8-12. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/4/3.pdf>

2. Замиховський М. Витрати на професійну правничу допомогу: рух назад? Юридична газета online. 2018. № 50. Ст. 652. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vitrati-na-profesiynu-pravnichu-dopomogu-ruh-nazad.html>

3. Ізарова І., Калужна О., Угриновська О. Доступ до правосуддя в умовах сталого розвитку: до 30-річчя незалежності України. ВД "Дакор". Київ. 2021. 476 с.

4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI (з наступними змінами і доповненнями). Відомості Верховної Ради. 2013. № 27. Ст. 282.

5. Ухвала Верховного Суду від 11 лютого 2019 року у справі № 335/9780/15. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80036151>

6. Постанова Верховного Суду від 12 червня 2018 року у справі № 462/9002/14-ц. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75003682>

7. Постанова Верховного Суду від 26 вересня 2018 року у справі №753/15683/15. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76889457>

8. Постанова Верховного Суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 301/1894/17. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77764184>

9. Постанова Верховного Суду від 20 листопада 2018 року по справі № 910/23210/17. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78048428>

10. Постанова Верховного Суду від 22 грудня 2018 року по справі № 826/856/18. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81046503>

11. Постанова Верховного Суду від 31 січня 2019 року у справі № 185/1718/18. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79684725>

12. Постанова Верховного Суду від 14 травня 2019 року у справі № 817/1356/18. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81728390>

13. Постанова Верховного Суду від 03 жовтня 2019 року у справі № 922/445/19. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85211544>

14. Постанова Верховного суду від 19 лютого 2020 року у справі № 755/9215/15-ц. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87951334>

15. Постанова Верховного Суду від 26 лютого 2020 року у справі № 127/21552/17. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92362625>

16. Постанова Верховного Суду від 30 вересня 2020 по справі № 201/14495/16-ц. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92065576>

17. Постанова Верховного Суду від 9 жовтня 2020 року у справі № 509/5043/17. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92120446>

18. Постанова Верховного Суду від 08 квітня 2021 року у справі № 161/20630/18. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96146265>

19. Постанова Київського апеляційного суду від 15 листопада 2018 року у справі № 758/16719/17. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77908921>

20. Угриновська О.(2009) Витрати на правову допомогу: проблеми відшкодування. Університетські наукові записки. 2009. № 1. Ст. 76-82.

21. Фісун В. Відшкодування витрат (на правничу допомогу) від А до Я: рецепт успіху. 2020. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vitrati-na-profesiynu-pravnichu-dopomogu-ruh-nazad.html>

22. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV (з наступними змінами і доповненнями). Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.

References:

1. Zabotin V. (2017) Pravo na pravovu dopomogu yak minimal'nyj standart dostupnosti cyvil'nogo sudochy'nstva [The right to legal aid as a minimum standard of accessibility of civil proceedings]. Pidpr'yemny'ctvo, gospodarstvo i pravo [Entrepreneurship, economy and law]. (4). 8-12. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/4/3.pdf> (in Ukrainian).

2. Zamixovs'kyj M. (2018) Vy'traty' na profesijnu pravny'chu dopomogu: rux nazad? [The cost of professional legal aid: moving backwards?] Y urydy'chna gazeta online [Legal newspaper online]. (50). 652. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vitrati-na-profesiynu-pravnichu-dopomogu-ruh-nazad.html> (in Ukrainian).

3. Izarova I., Kaluzhna O., Ugrynovs'ka O. (2021) Dostup do pravosu'ddya v umovax stalogo rozvytku: do 30-rihchya nezalezhnosti Ukrayiny' [Access to justice in conditions of sustainable development: to the 30th anniversary of Ukraine's independence]. Kyiv: "Dakor" (in Ukrainian).

4. Pro advokaturu ta advokats'ku diyal'nist' [About advocacy and advocacy]: Zakon Ukrayiny' [Law of Ukraine] vid 05.07.2012 r. # 5076-VI. Vidomosti Verxovnoyi Rady' [Information of the Verkhovna Rada]. 2013. (27). 282 (in Ukrainian).

5. Uxvala Verxovnogo Sudu vid 11.02.2019 u spravi № 335/9780/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80036151> (in Ukrainian).

6. Postanova Verxovnogo Sudu vid 12.06.2018 u spravi № 462/9002/14-cz. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75003682> (in Ukrainian).

7. Postanova Verxovnogo Sudu vid 26.09.2018 u spravi № 753/15683/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76889457> (in Ukrainian).

8. Postanova Verxovnogo Sudu vid 17.10.2018 u spravi № 301/1894/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77764184> (in Ukrainian).

9. Postanova Verxovnogo Sudu vid 20.11.2018 u spravi № 910/23210/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78048428> (in Ukrainian).

10. Postanova Verxovnogo Sudu vid 22.12.2018 u spravi № 826/856/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81046503> (in Ukrainian).

11. Postanova Verxovnogo Sudu vid 31.01.2019 u spravi № 185/1718/18 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79684725> (in Ukrainian).

12. Postanova Verxovnogo Sudu vid 14.05.2019 u spravi № 817/1356/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81728390> (in Ukrainian).

13. Postanova Verxovnogo Sudu vid 03.10.2019 u spravi № 922/445/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85211544> (in Ukrainian).

14. Postanova Verxovnogo sudu vid 19.02.2020 u spravi № 755/9215/15-cz. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87951334> (in Ukrainian).

15. Postanova Verxovnogo Sudu vid 26.02.2020 u spravi № 127/21552/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92362625> (in Ukrainian).

16. Postanova Verxovnogo Sudu vid 30.09.2020 u spravi № 201/14495/16-cz. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92065576> (in Ukrainian).

17. Postanova Verxovnogo Sudu vid 09.10.2020 u spravi № 509/5043/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92120446> (in Ukrainian).

18. Postanova Verxovnogo Sudu vid 08.04.2021 u spravi № 161/20630/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96146265> (in Ukrainian).

19. Postanova Ky'iv's'kogo apelyacijnogo sudu vid 15.11.2018 u spravi № 758/16719/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77908921> (in Ukrainian).

20. Ugrynovs'ka O.(2009) Vy'traty' na pravovu dopomogu: problemy' vidshkoduvannya [Legal aid costs: reimbursement problems]. Universy'tets'ki naukovy zapysky' [University scientific notes]. (1). 76-82 (in Ukrainian).

21. Fisun V. (2020) Vidshkoduvannya vy'trat (na pravny'chu dopomogu) vid A do Ya: recept uspixu [Reimbursement of expenses (for legal aid) from A to Z: a recipe for success] Yurydy'chna gazeta online [Legal newspaper online] (in Ukrainian). URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vitrati-na-profesiynu-pravnichu-dopomogu-ruh-nazad.html> (in Ukrainian).

22. Cyvil'nyj procesual'nyj kodeks Ukrayiny' [Civil Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrayiny' [Law of Ukraine] vid 18.03.2004. 1618-IV. Vidomosti Verxovnoyi Rady' Ukrayiny' [Information of the Verkhovna Rada]. 2004. (42). 492 (in Ukrainian).

Received: 20/09/2021

Accepted: 21/10/2021

O. Ugrunovska, PhD (Law), Associate Prof.,
V. Sichka, Master Student
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

REIMBURSEMENT OF EXPENSES FOR PROFESSIONAL LEGAL AID IN THE CIVIL JUDICIARY OF UKRAINE: PROBLEMS OF LAW ENFORCEMENT

The article investigates the institute of reimbursement of expenses for professional legal assistance in civil proceedings of Ukraine from the point of view of completeness of its regulation in normative-legal acts of Ukraine. Within the framework of this work, the authors analyze all the constituent elements of successful reimbursement of the costs of professional legal assistance, highlight their features and analyze the practice of the Supreme Court on this issue. Taking into account the case law, the criteria for determining the amount of costs for professional legal assistance in civil proceedings in Ukraine are disclosed.

Some features of reimbursement of the success fee, reduction of the costs of professional legal assistance and their distribution based on the results of the case are analyzed. Thus, attention is drawn to the fact that the success fee is reimbursable subject to compliance with the criteria of proportionality in determining its size. Based on the results of the study, it was concluded that in order to reduce the cost of professional legal assistance, it is necessary for the other party to apply for a reduction in their size, and for a guaranteed distribution, a preliminary calculation of such costs must be submitted. An opinion was formulated on the role and place of the court in reducing and allocating the costs of professional legal assistance, particular attention was drawn to the fact that during this process the court should act exclusively as an independent arbitrator.

Particular attention is paid to the process of proving and documenting the costs of professional legal assistance in a particular court case. The position of courts on the evaluation of evidence on the availability of costs for professional legal assistance in each case is highlighted.

Keywords: lawyer, success fee, client, court costs.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Legal Studies, 2021; 4 (119): 108-115
УДК 340.13
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2021/4.119-121>

ISSN 1728-2195
© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing center "Kyiv University", 2021

В. В. Шульгін, канд. юрид. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0002-8507-453X

Київський національний університет імені Тараса Шевченка Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КОДИФІКАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Проаналізовано організаційно-правові (теоретико-правові, організаційно-технічні), порівняльно-прикладні та термінологічно-понятійні аспекти здійснення кодифікації законодавства у сфері оборони України, що має важливе теоретико-правове та практично-прикладне значення для ефективної діяльності національних сил оборони сектора безпеки і оборони в умовах особливого періоду, проведення операції об'єднаних сил і на шляху до євроатлантичної інтеграції нашої держави, взаємосумісності зі збройними силами держав-членів НАТО.

З метою визначення системно-наукового підходу на шляху до здійснення цього національно-стратегічного завдання, предметом якого є упорядкування військово-правових суспільних відносин у сфері діяльності сил оборони сектора безпеки і оборони України, здійснено спробу дослідити організаційно-правові, оборонно-інституціональні національні особливості та спроможності, якість і ступінь готовності окремих актів (юридичних норм) чинного законодавства у сфері оборони до їхньої кодифікації.

Установлено й обґрунтовано правову природу кодифікації законодавства, з'ясовано її загальне та спеціальне поняття з урахуванням наявних проблем та особливостей сучасного процесу оборонного нормативно-правового регулювання, військової правореалізації, удосконалення національно-оборонних і військово-правових відносин, сформульовано пропозиції з метою оптимізації алгоритмів процесу кодифікації законодавства у сфері оборони України.

Ключові слова: систематизація законодавства, законодавство у сфері оборони, законодавство у сфері безпеки, військове законодавство, кодифікація законодавства у сфері оборони, сили оборони, сили безпеки, сектор безпеки і оборони, військово-правові відносини, військове законодавство.

ВСТУП

Актуальність зазначеної проблематики пов'язана з необхідністю визначення ступеня значеності державницького рішення щодо доцільності, готовності та спроможності здійснення ефективної систематизації законодавства у сфері оборони України у формі кодифікації саме в сучасний період, який характеризується безсистемними перманентними змінами в актах військового законодавства України в умовах триваючого особливого періоду в державі, викликаного збройною агресією Російської Федерації (далі – РФ), тимчасовою окупацією АР Крим та частини Сходу України, а також критичною необхідністю реалізації курсу євроатлантичної інтеграції шляхом досягнення сумісності військ (сил) за стандартами держав-членів НАТО.

Метою дослідження є аналіз і виявлення організаційно-правових і теоретико-прикладних, нормотворчо-технічних чинників на шляху кодифікації законодавства у сфері оборони України, які суттєво гальмують її здійснення. Такими перешкодами вважаються політизація та бюрократизація, невідповідність кодифікаційного процесу; низький рівень національного військово-правового кодифікаційно-технічного досвіду; слабкість військово-правової наукової школи; відсутність дійсної та дієвої системи військової юстиції; незадовільний стан військово-відомчої довідкової роботи; перебування системи актів військового законодавства у стані перманентних змін; незадовільна теоретико-правова та прикладна наукова розробленість процесу кодифікації законодавства у сфері оборони України тощо.

Теоретичні основи систематизації та зокрема кодифікації актів системи загального законодавства України

(питання теорії, організації, методології, техніки, правової природи) дуже успішно досліджували такі вітчизняні науковці: Л. М. Горбунова, Л. В. Гульченко, В. С. Ковальський, І. П. Козінцев, В. І. Риндюк, О. Ф. Скакун, М. О. Теплюк, Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик; окремі правові питання: Ю. М. Бисага, О. Я. Рогач (кодифікаційні акти в системі законодавства України); Ж. О. Дзейко (функції законодавчої техніки); В. М. Тарасюк, Є. В. Погорелов (кодифікаційна техніка). Окремі теоретичні питання підгалузевої систематизації військового законодавства України побічно висвітлювали вітчизняні військові науковці – І. М. Коропатник, В. Й. Пашинський (кодифікація військово-адміністративного законодавства), П. П. Богуцький, О. П. Котляренко, О. В. Кривенко, М. М. Прохоренко, Д. Сібільов (шляхи вдосконалення кодифікації законодавства у сфері оборони) та ін.

Проте організаційно-правові, теоретико-прикладні аспекти, що перешкоджають кодифікації законодавства у сфері оборони України, ще не були предметом наукового дослідження.

З огляду на вищезазначене, ми маємо здійснити теоретико-правовий та організаційно-прикладний аналіз стану справи, пов'язаної з кодифікацією законодавства у сфері оборони України, виробити конструктивні пропозиції щодо усунення перешкод, оптимальної готовності на шляху її здійснення. Застосування діалектичного, аналітичного, синтетичного, історико-правового, системного, порівняльного методів пізнання у їхньому творчому поєднанні дозволить нам краще зрозуміти дійсну правову природу, ступінь співвідношення загальної та галузевої військово-спеціалізованої кодифікації законо-